

191.82  
1241

STANFORD UNIVERSITY  
LIBRARIES  
STACKS  
AUG 8 1977

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКОХРВАТСКИ ЈЕЗИК

---

# НАШ ЈЕЗИК

XXI/4—5

БЕОГРАД  
1975

# НАШ ЈЕЗИК

Књига XXI (нова серија)

Св. 4—5

## САДРЖАЈ

Стилистичка схватања Александра Белића (уз петнаестогодишњицу смрти нашег великог научника) (БЕРИСЛАВ М. НИКОЛИЋ) .....	203—214
Три старе именице које нису то (РАДОСАВ БОШКОВИЋ) .....	215—222
Граница слога и неке појаве у вези са њом (АСИМ ПЕЦО) .....	223—229
Прилог проучавању Ђура Даничића као акцентолога (БЕРИСЛАВ М. НИКОЛИЋ) .....	230—232
Приступ обради падежних синтагми у средњој школи (свршетак) (ДАРИНКА ГОРТАН-ПРЕМК) .....	233—239
Писање арапских речи у српскохрватском језику (ДАРКО ТАНАСКОВИЋ) .....	240—254
Прилози и дискусија:	
(1) Замена арапских гласова у традиционалним српскохрватским арабизмима (НИКОЛА РОДИЋ) .....	254—261
(2) Транскрипција арапских имена у светлу наше правописне и језичке норме (МИТАР ПЕШИКАН) .....	261—266
(3) Неколико примера транскрипције арапских имена (ДАРКО ТАНАСКОВИЋ) .....	266—267
Текућа питања језичке културе	
(1) О етнику <i>Косовац</i> и <i>Косовар</i> (НИКОЛА РОДИЋ) .....	268—269
(2) Род именице <i>миџо</i> (МИЛИЦА ВУЈАНИЋ) .....	269—270
(3) О употреби двају глагола: 1. користити (се); 2. захвалити (се) (ДАРИНКА ГОРТАН-ПРЕМК) .....	270—274
Хроника	
(1) Савјетовање у Сарајеву о раду на пројекту „Школска терминологија“ (МЕВЛИДА КАРАЦА-ГАРИЋ) .....	275—276
(2) Пети међународни састанак слависта у Вукове дане (ЈБИЉАНА ЈУХАС) .....	276—278
(3) Прва југословенска ономастичка конференција (ЗВЕЗДАНА ПАВЛОВИЋ) .....	278—279
Спомени	
Трајни лингвистички значај Симоновићеве термилошке грађе (In memoriam аутору „Ботаничког речника“) (МИТАР ПЕШИКАН) .....	280—281
Регистар .....	282—287

Постоји више разлога који отежавају доследно спровођење транскрипције сложених арапских антропонима, а и топонима и других назива. Пре свега, велики број тих речи већ је усвојен на одређени начин и као такав је стекао „право грађанства“ у нашем језику, па је велико питање да ли би се евентуални захвати у смислу уједначавања показали оправдани. Затим, постојање наших муслиманских имена спонтано врши одређени утицај и наводи на „понашивање“ страних елемената у недозвољено високој мери. Најзад, и у самом арапском свету центрифугалне силе дијалекатских особености утичу на облик појединих имена и назива, што се мора одразити и у транскрипцији, уколико желимо да она буде верна и довољно информативна (веома су карактеристични апокопирани и синкопирани облици чести у земљама Магреба, нпр.  $Abū > Wū$  — *Бурџаба*, *Бумедијен*, *Бушефлика* и сл.,  $wādi > wed$  итд. Без обзира на поменуте и непоменуте тешкоће и замке у транскрибовању арапских личних имена и назива, потребно је у њиховом преношењу (бар код новоприселих) поштовати одређена општа правила. Уколико се том послу буде прилазило стихијски и неприпремљено, што је код нас често био случај, наносиће се штета не само језичкој култури него понекад и поузданом и тачном информисању.

*Дарко Танасковић*

## Прилози и дискусија

### ЗАМЕНЕ АРАПСКИХ ГЛАСОВА У ТРАДИЦИОНАЛНИМ СРПСКОХРВАТСКИМ АРАБИЗМИМА

1. Проблем правилне замене арапских гласова наметнуо се језичким стручњацима још пре двадесетак година. Тако су, на пример, у загребачком Језику о овом питању писали А. Селмановић (*Арајска, йерзијска и шурска имена у нашем јисму и изјовору*, Језик III/3), Д. Брозовић (*Изјовор и штранскрипција оријенталних ријечи и имена*, Језик IV/3) и И. Смајловић (*О изјовору оријенталних ријечи и имена*, Језик IV/5). Међутим, најдаље је у томе отишао Т. Муфтић у раду *О арабизмима у српскохрватском језику* (Прилози за оријенталну филологију X—XI), износећи прегледно све рефлексе арапских гласова у српскохрватским арабизмима и промене које су настале у контакту са фонетиком нашег језика.

У српскохрватском језику постоји знатан број арабизама по-приманих у једном ширем временском распону и са више страна. Највећи број арабизама ушао је у лексички систем српскохрватског језика за време турске империје, ширењем ислама и са других страна. Известан

број арапских лексема ушао је у наш лексички систем у новије време из западноевропских језика, путем средстава јавног информисања или директним везама са арапским светом. Зато данас у нас транскрипција арапских гласова представља проблем своје врсте. Проблем транскрипције арапских фонема је доста сложен и делом као последицу тога имамо велике неуједначености у нашој пракси.

При разновременом преузимању различитих елемената неког језика потребно би било одржати и одржавати што бољи континуитет, наравно, колико допушта стварно језичко стање. Зато је занимљиво испитати колико има система у старијим арабизмима и колико је он у складу са оним чему нас воде данашња мерила, конкретно са системом који предлаже Д. Танасковић. Настојали смо да идентификујемо систем замене арапских фонема у српскохрватском језику на материјалу који нам пружа Речник А. Шкаљића — *Турцизми у српскохрватском језику* (Сарајево 1963).

2. Замена највећег броја сугласника арапског језика не представља проблем у српскохрватском језичком систему. Њих у свом раду Д. Танасковић и не третира, јер имају правилне и, углавном, уједначене рефлексе. Таква је ситуација и у традиционалним арабизмима. Такви су сугласници *b, m, f, t, d, s, z, š, r, p* и *y*. На пример, за *b*: *бајат*, *Бајезид*, *бакал(ин)*, *баклава*, *Балија*, *бајтал(ићи)*, *бегем*, *бедевија*, *бегдуин*, *бекрија*, *белај*, *берат*, *џенабет*, *кабул*, *Сабит*; за *m*: *маиџа*, *маџриб*, *махала*, *Махмуд*, *мамуран*, *махнић*, *марама*, *мајдан*, *маказе*, *мамуза*, *манјуј*, *медреса*, *мехџема*, *мејдан*, *Емин*, *хамал*, *хамам*, *Фехим*, *Селим*; за *f*: *Фагил*, *фајда*, *факир*, *Фатима*, *фелак*, *фијић*, *фукара*, *Цафер*, *Сафер*, *сафра*, *џеиф*, *кадаиф*, *кадифа*; за *t*: *џабија*, *џа(ј)ин*, *џаксират*, *џаман* (речца), *џарифа*, *џеферич*, *џекија*, *џеслим(ићи)*, *џимар(ићи)*, *анџерија*, *исџекрар*, *каџил*, *муфџија*, *берат* *Сабит*; за *d*: *дауре*, *давија*, *девер(аић)*, *девлећ*, *дџиван*, *дућан*, *дуван*, *адећ*, *Егхем*, *Егиб*, *кадар*, *Нагира*, *Ферид*, *Рашид*; за *s*: *Садулах*, *сахат* (*саћ*), *сакат*, *сарач*, *се(р)џада*, *сеир(ићи)*, *сеиз*, *селама*, *севдах*, *сијасећ*, *софра*, *Есад*, *Хасан*, *хасна*, *Касим*, *маскара*, *Расим*, *фес*; за *z*: *Захид*, *Заим*, *зар*, *земан*, *зифћ*, *зејћин*, *зулум*, *Азиз*, *џази*, *Хамза*, *без* (платно), *мерџез*; за *š*: *Шабан*, *шеџа(чићи се)*, *шеих*, *шербет*, *шериф*, *Бешир*, *ешкија*, *хашиш*, *машала*, *Решид*, *џефџиш*; за *r*: *раф(а)*, *рахат*, *ракија*, *Рамадан*, *рамазан*, *раја*, *Рефик*, *Рифат*, *бериџећ*, *харамија*, *хиџра*, *аџар*; за *l*: *Лаџиф*, *лезећ*, *Луџија*, *халва*, *калфа*, *халал*, *мал*; за *p*: *Нагира*, *нафака*, *нахија*, *Насир*, *Медина*, *сандук*, *сенет*, *занат*; за *y*: *Јахја*, *јемин*, *бајат*, *ешкија*, *џурабија*, *мајасил*, *сибјан*.

Одступања од нормалних замена су ретка. Каткада су условљена позиционо или дијалекатски обојена, нпр. *b* на крају речи често даје *й*: *џунуј*, *есџај*, *хај*, *џевај*, *Реџеј* и сл., а у једном случају и *ф*: *џенеф* (према тур. *tenef*). Уместо *b* имамо некад и *в*: *џеваб*, *авдисалатин*, *хавз* и сл. Сугласник *b* испред безвучних сугласника, као и у нашем језику, даје безвучно *й*: *хајс*, такође *есџај* (прогресивном асимилацијом).

Уместо лабиодентала *f* каткада се јавља његов парњак *v*: *авей*, *ћеревиз* (*ћеревиз*), дијал. *валаке*, *вереча*, *вуйша* и сл. Уместо дентала *d* јавља се некада и *ш*: *шабак*, *шела*, *шереца*, а каткада и на крају речи: *Ахмей*, *инаи*, *худуи* и сл.

3. За арапско *k* карактеристично је колебање у замени. Наиме, поред нормалне замене нашим *k*, у доста случајева је замењено и нашим палаталним *ћ*. На пример, *берићей*, *ћаба*, *ћафир*, *ћеваи*, *јећун*, *дућан*, *ћенифа*, *Ћерим*, *ћуй*, итд. Ипак је у доста случајева присутан и рефлекс *k*, који и једино долази у обзир за данашњу норму, нпр. *Екрем*, *ексери*, *Фикреи*(а), *кила*, *кебаир*, *шалак*, *шекија*, *шекрар*, *Зекрија* итд. Има случајева када се употребљава само *ћ* м. к, а такође има случајева када се јавља само рефлекс *k*. Међутим, у највећем броју случајева јављају се дублети и са *ћ* и са *k*, нпр. *ћемал-кемал*, *ћафир-кафир*, *ћишаб-кишаб*, *Кемал-Ћемал*, *кирија-ћирија*, *мемлеке-мемлеће*, *рекаи-рећаи*, *Зећир-Зекир*, итд. У речи *мекшеб* поред рефлекса *k* јавља се *j*: *мејшеф*, а такође и *x*: *мехшеф*, а у речи *шекбири* поред *ћ* (*шећбири*), јављају се и рефлекси *ћ* и *μ*: *шећбири* и *шеμбири* (једначењем).

4. Интердентални сугласници *t*, *d*, у традиционалним српскохрватским арабизмима имају рефлекс *c* и *з*, а изузетно и *ш* и *г*. На пример, *t* > *c*: *асар*, *есер*, *хадис*, *Харис*, *хавадис*, *месела*, *муселез*, *Осман*, *Сабии*, *Сакиб*, *секил*, *севаб*, *сулус*; *d* > *з*: *Азра*, *би-изнилах*, *језва*, *езан*, *езијеи*, *меазалах*, *мујезин*, *Нафиз*, *Незира*, *Закир*(*Заћир*), *Зекија*, *Зулфикар* итд. Одступања су ретка. Тако *t* даје *ш* у речима *муханай*, *бејмуран*, *ошоман*, а *з* у речи *мираз*, док *d* даје *г* у *ига*, а *c* у речи *шескера* (једначењем по звучности) и у извесним позицијама на крају речи (нпр. *нифус*), као што уместо *c* < *t* имамо *з* у речи *мираз*. Замене су, дакле, углавном сагласно предлогу Д. Танасковића да се интердентални сугласници *t* и *d* замењују фрикативима *c* и *з*.

5. Емфатични сугласници *š*, *ž* доследно се замењују нашим фрикативима *c* и *з*, нпр. *арса*, *асаба*, *Асим*, *ејџан-сандук*, *еснаф*, *хасум*, *истилах*, *Мустафа*, *Насрудин*, *Сафер*, *себах*, *Сидик*(а) итд.; *хифз*, *Хифзија*, *мазлум*, *мухафеза*, *мухафиз*, *Музафер*(а), *Назиф*, *Назим*, *Захир*, *зулум* итд. Одступања има само у неколико случајева и то место *c* < *š* имамо *з* у примерима *занаи*, *маказе*, *максуз*.

6. Емфатично *č* најчешће даје рефлекс *ш*, нпр. *ајар*, *Ајиф*, *бајал*, *башил*, *ејраф*, *фекаи*, *хајар*, *хајишериф*, *истилах*, *кајран*, *Лајиф*(а), *сакан*, *сулиан*, *шабак*, *Тахир*, *заји*, *зори* итд. Уместо нормалног рефлекса *ш* јавља се каткад и *г*, нпр. *кадаиф*, *кадифа*.

Међутим, емфатично *č* претежно даје рефлекс *з*, нпр. *арз-одаја*, *аза*, *бази-вакаи*, *Фазила*, *Фазлија*, *Фазлија*, *Ферауз*, *Муртџеза*, *рамазан*, *Разија*, *заби*, *заји*, *Зијаудин*, *зори* итд. Ипак, у извесним речима јавља се и рефлекс *г*, нпр. *Фагил*(а), *кадија*, *ардија*, *Рамадан* и сл., што је у складу са данашњом заменом.

7. Арапски палатоалвеолар  $\xi$  у већини случајева и са великом доследношћу замењен је нашим  $\mu$ , нпр. *аџамија*, *Бехреј*, *дереџа*, *џага*, *џамија*, *Давид*, *Целалудин*, *џенабеј*, *џеназа*, *џезва*, *џумхур*, *џумхуријеј*, *џереџа*, *хаџ*, *маџун*, *Неџад*, *Неџиб*, *Реџеј*, *сеџага*, итд. Изузеци су рефлекс  $\text{ч}$  (*халач*, *сарач*, на крају речи), даље  $\text{к}$  (*хелакан биџи*) затим,  $\text{в}$ ,  $\text{р}$ ,  $\text{џ}$ , (*евза*, *ерза*, *ејза*), најзад  $\text{ц}$  (*цифра*, вероватно под утицајем западноевропских језика).

8. Замена арапског веларног  $q$  у складу је са предлогом Д. Танасковића. Велар  $q$  даје  $\text{к}$ , нпр. *ахмак*, *акаид*, *Абдулкадир*, *бакал* (*бакалин*), *Бакир*, *декика*, *ешкија*, *џакир*, *џукара*, *Фарук*, *хакик*, *Кагрија*, *Камбер*, *Касим*, *кисмеј*, *кубе*, *мукајеј*, *Рекиб*, *Саџик*, *Шеџик*, *вакај*, итд. У неким случајевима уместо  $\text{к}$  имамо  $\text{џ}$ , нпр. *шеџа*, *џуба*. На основу овог види се да нема основа да се арапски велар  $q$  уместо са  $\text{к}$  замењује са  $\text{г}$  или  $\text{kh}$ , до чега долази под утицајем западноевропских језика.

9. Слично се може рећи и за арапски увулар  $\xi$ , који се нормално замењује нашим веларом  $\text{џ}$ , нпр. *јаџар*, *јаџара*, *јаџреј*, *Галиб(а)*, *џурбеј*, *маџиб*, *Маџибџа*, *Раџиб*, *џуџан* итд. У неким случајевима  $\xi$  на крају речи даје  $\text{к}$ , нпр. *џабак* („кожар“).

10. И увуларно  $\text{h}$  замењује се у већини случајева са  $\text{х}$ , сагласно и данашњој транскрипцији, нпр. *бахил*, *бухур*, *духан*, *Фахир(а)*, *Фахрија*, *хабер*, *хаџаф*, *хаир*, *хоросан*, *хала*, *хазеле*, *ихџиџар*, *хаџ*, *исџихара*, *муханџи*, *захира* итд. Међутим, и овде постоје незнатна одступања. Тако, на пример,  $\text{h}$  у једном случају даје  $\text{џ}$ : *маџаза*, затим  $\text{к}$ : *максус*, *муџиар*, а развија се на његовом месту и  $\text{в}$ : *дуван*, што представља иновацију на нашем терену после губљења  $\text{х}$  у појединим нашим говорима.

Исто се то може рећи и за фарингално  $\text{h}$ , које најчешће замењује наше  $\text{х}$ , нпр. *ахбаб*, *ахмак*, *Ахмед*, *ахмеџија*, *Бахрија*, *Фаџих*, *Феџихија*, *Хабиб(а)*, *Хајџар*, *хајџан*, *Хакија*, *хамал*, *хамам*, *махала*, *Рахман*, *Рејхан*, *сахих*, *Вахид* итд. И овде постоје незнатна одступања. Поред  $\text{х}$  постоји и рефлекс  $\text{к}$ , нпр. *акмак* поред *ахмак*, *кна* (*кина*). Јавља се и рефлекс  $\text{ј}$  место  $\text{х}$ , нпр. *јесай*, *силај*. Такође се јавља и рефлекс  $\text{в}$ , нпр. *вајџи* (поред *хајџи*), *силав* (поред *силах*) и сл. Међутим, ове замене за  $\text{х}$  постоје и у нашим речима у говорима који не знају за глас  $\text{х}$ , па према томе правилна је замена арапског фарингалног  $\text{h}$  нашим  $\text{х}$ .

Слично се понаша и ларингално  $\text{h}$ . Поред нормалне замене наших  $\text{х}$ , нпр. *Абдулах*, *Алах*, *Бехреј*, *Цахид*, *џумхур*, *џумхуријеј*, *Фејзулах*, *Ферхај*, *Фехим*, *хејбеј*, *хиџра*, *Кахриман*, *мухаџир*, *Зехра*, *Зухра* итд., имамо и рефлекс  $\text{в}$ : *маџув*, и  $\text{ф}$ : *маџуф*.

11. Фарингално „аин“ (‘) не даје у већини случајева директни рефлекс (опет сагласно предложеној транскрипцији Д. Танасковића), али утиче на вокале, тј. иза њега имамо кратко *а* а не *е* уместо „фетхе“,

нпр. *аба*, *Абас*, *Абдулах*, *агеи*, *аџар* — где арапски почетни фарингал остаје без рефлекса, а у затвореном слогу изазива дужину претходног вокала, нпр. *бáзи-вакай* (ар. ba'ǧ-), *лáнеи* (la'nā), *мак'ул* (ma'qul), *ма'иу* (ma'tūh), *Сáдија* (sa'di) и сл. У извесним позицијама развијени су гласови *х*, *в* и *ј*: *хар*, *харзиџи*, *их'иџбар*; *дова*; *мамија*, *мумај*, *јакреб* (поред *акреб*), *мајдан* и сл.

Ни „хамза“ (ларингално ' ) не даје по правилу никакав рефлекс, нпр. *Ашида* (āšiddā'), *Азра* ('ad rā'), *фес* (f'ās), *Фаик* (fā'iq), *фаиз* (fā'if) и сл. И овде су у извесним позицијама развијени гласови *х*, *в*, *ј*: *севдах* (sāwdā'), *сувал* (поред *суал*, од ар. su'āl), *белаж* (bālā') и сл.

12. Билабијално *w* даје очекивано *в*, нпр. *авариз*, *баклава*, *девер*, *Цевад*, *резва*, *Енвер*, *халва*, *вакай*, *везир*, *вилајей* итд. Исти рефлекс овај глас даје и кад са „фетхом“ чини дифтоншку комбинацију: *девлеј*, *авреј*, *евлија*, *Мевлида*, *Шевкеј*, *севдах* итд.; једино у крајњем слогу запажа се тежња да се дифтонг *aw* замењује са *au*: *каул*, *саум*, *хауз*.

У аналогној днфтоншкој комбинацији сонант „у“ замењује се по правилу са *ј* (као и кад није у дифтонгу): *Ајнија* ('aуniу), *алејк-села*, *бејшуран*, *Сејфудин*, *Сулејман*, *Фејзулах*, *зејџин*, *мејдан*, *јајреј*, *хајван* итд. И овде се запажа друкчија тежња у крајњем слогу: *Хусеин*, *хаир*, *сеир*, *ћеиф*, *каиш*.

13. Дуги вокали у већини случајева дају рефлексе који одговарају њиховој изворној вредности. На пример, *ā > a*: *алаш*, *духан*, *Цафер*, *Цевад*, *ербаб*, *Есад*, *езан*, *Фарук*, *мухаџир*, *Захир* итд.; *i > u*: *Абдурахим*, *Целалудин*, *Цемил*, *Емин*, *емир*, *факир*, *Ферид(а)*, *Хабиб*, *хакик*, *мираз*, *насиб*, *шевхид* итд.; *ū > u*: *ашуре*, *Бехлул*, *ћуј*, *мумхур*, *ебу(абу)*, *Фарук*, *харун*, *мумија*, *Мури*, *сусам*, *заруреј* итд. Постоје и извесни изузеци у замени дугих вокала, нпр. уместо *ā* имамо *у* у речи *калуј* (<qilāf), *i > y*; *хасура* (<hasir), *ū > o*: *боранија* поред *буранија* (<būrāniyyā), *ā > e*: *ћеџен* (<kātān) и сл.

14. Знатна правилност огледа се и код кратких вокала. Кратко *u* даје најчешће наше *у*, нпр. *Абдулах*, *бурнус*, *ћухејлан*, *дубура*, *дућан*, *мума*, *мубе*, *Фуад*, *фукара*, *јурбеј*, *Хајрудин*, *Хајрулах*, *кубе*, *кудрей*, *кула*, *Лујџија*, *Мухамед*, *муханаш*, *Мухарем*, *мукајей*, *Сулејман*, *Шемсудин*, *Зухра* итд. Кратко *i* такође даје нормалан рефлекс *и*, нпр. *Абид*, *Адил(а)*, *Акиф*, *ашик*, *бина*, *ћаиџиб*, *махил*, *Цавид*, *михаш*, *ешкија*, *езијей*, *Фадил(а)*, *Фахир*, *иуда*, *Харис*, *хиџреј*, *ис'ај*, *ислах*, *кисмеј*, *мулазим*, *Расим*, *сијасеј*, *Синан*, *Зекија*, итд. Међутим, и овде у замени има незнатних одступања. Тако, на пример, кратко *u* замењено је са *a* у речи *фалан* (<fulān), затим са *e*: *бекрија* (<bukr-), *Бехлул* (<buhlūl), *џенеф* (<tunub), даље са *o*: *хока* (<huqqa) и сл. Кратко *i* замењено је са *у*: *хасул* (<hāsil), *лазум* (<lāzim), затим са *a*: *канара* (>qinnārā), *калуф* (<qilāf), са *o*: *комар* (<qimār), са *e*: *хесаб* (<hisāb), *ис'текрар* (<istīkrar) итд. И поред ових варијација у замени кратких вокала *u* и *i* види се једин-

ственост у њиховој замени нашим вокалима који им одговарају, тј. са у и и, па нам ове замене у нашим традиционалним арабизмима дају ослоњаца и за данашњу транскрипцију и за данашње замене арапских вокала, дугих и кратких. До извесних неуједначених замена арапских вокала дошло је под утицајем асимилације или како каже Т. Муфтић до једначења вокала можда је дошло под утицајем турског језика због тзв. вокалне хармоније (ор. cit., стр. 19).

16. Најмање је јединствен рефлекс гласа „фетха“, тј. кратког [а], где имамо доста случајева замене и нашим *a* и нашим *e*. Начелно се са упоређивањем наших арабизама са Шкаљићевом транскрипцијом арапских облика види да наш рефлекс зависи од варијација изговора у арапском. По правилу, према *a* у арапском имамо наше *a*, а према *ā* у арапском наше *e*. Општу дефиницију момената од којих ово зависи дао је Т. Муфтић у већ поменутом раду (стр. 17). Шкаљићев материјал показује такав распоред. Илустроваћемо то већим бројем примера.

а) „Фетха“ иза емфатичних сугласника даје најчешће *a*. На пример иза *ʃ*: *асаба*, *Асаф*, *касаба*, *мусалија*, *мусала*, *сабах*, *Сабија*, *Сабрија*, *сабур*, *садака*, *саф*, *Сафер*, *Сафеиш*, *сахан*, *сахих*, *салаваиш*, *сандал*, *сандук*; иза *z*: *Зарифа*, *зарафеиш*; иза *ʦ*: *маишара*, *масбаиша*, *салишанеиш*, *шабак* („здела“), *шабак* („слој, ред“), *шабијаиш*, *шафра*, *шалак*, *шалеба*, *шараф*, *шарз*, *шаваф*, *ваиан*; иза *ʦ*: *иазаи*, *Казанфер*, *заиф*, *заиш*, *заишија*, *зарар*, *заруреиш*, *гаиш*. Изузеци су врло ретки, нпр. иза *ʃ*: *мухасера*, *седеф* (поред *садеф*), *Сефер*, иза *ʦ*: *зориш*.

б) Фетха иза *q*, *h* *g* и *h* даје такође најчешће *a*. На пример иза *q*: *Абдулкадир*, *бакам*, *дикаиш*, *мебрен-кахрен*, *хакара*, *хакикаиш*, *кабахайш*, *кабила*, *кабул*, *кадаиш*, *кадифа*, *Кадрија*, *кахкаха*, *кахва*, *Камбер*, *касаиш*(ин), *касаба*, *кашран*, *сакатш*; иза *h*: *хабер*, *хадум*, *хафаф*, *хафиф*, *хафија*, *халас* (бити), *халекан* (бити) *халифа*, *халваиш*, *хамсин*, *хамур*, *ханџар*, *хараб*, *харач*, *хаиш*, *хаишаиш*, *хазна*, *мухалефаиш*, *Мухамед*, *Мухарем*, *муханайш*, *мухасера*; иза *g*: *иадар*, *иадара*, *ианија*, *иараз*, *иариб*, *иасал*, *иазаи*; иза *h*: *Абдулхамид*, *дари-харб*, *хамам*, *Хамдија*, *Хамза*, *Ханифа*, *хаи*, *хаис*, *харам*, *харба*, *харем*, *Хасан*, *Хасиб*, *хасреиш*, *хашираиш*, *Хабиб(а)*, *хадис*, *хаџ*, *хафиз*, *хак*, *хакара*, *хакикаиш*, *халал*, *Халим*, *халка*, *халва*, *хаишар*, *хамажлија*, *хамал*, *хавадис*, *хавала*, *хавуз*, *хабахайш*, *рахайш*, *махала*. Изузетак представља рефлекс *e* иза *h*: *хезела* и иза *h*: *хеџим* (*хежим*), *хериф*.

ц) Фетха иза гласа „‘аин“ редовно даје рефлекс *a*: *аба*, *Абас(а)*, *абдал*, *Абдија*, *Абдулах*, *Абдулаиш*, *Абдулазиз*, *Абдулхамид*, *адалеиш*, *адеиш*, *Адил(а)*, *аџмија*, *аџеба*, *аџела*, *аџаре*, *акреб* (поред *јакреб*), *алем<sup>1</sup>*, *аламе*, *амел*, *амберија*, *аребица*, *Арефаиш*, *арса*, *асаба*, *асас*, *асбер*, *ашере*, *аишар*, *Аишија*, *авам*, *авреиш*, *азаб*, *Азра*, *азизалах* и сл. (од ‘abā, ‘Abbās итд.).

д) И кад није иза побројаних сугласника, фетха често даје *a* ако иза ње следи такав сугласник: *асхаби*, *асли*, *масраф*, *маслахайш*, *насиб*,



*насихай*, *Насрудин* (испред *ʃ*); *мазлум*, *назар*, *вазифа* (испред *z*); *бајтал*, *Лайиф(а)*, *лайифа*, *майара*, *сайура*, *вајан* (испред *t*); *Фазила*, *фазилеј*, *Фазлија*, *јазај*, *Казанфер*, *мазбајиа* (испред *q*); *ахмак*, *акран*, *акреба*, *бакал(ин)*, *бакалија*, *бакам*, *бази-вакај*, *факир*, *фалаке*, *макај*, *маказе*, *максад*, *максура*, *накаш*, *сака*, *сакат*, *шабак*, *шакрир*, *шаксират*, *шаквим*, *вакај*, *вакуф*, *закум*, *замбак* (испред *q*); *бахил*, *Фахрија*, *Фахрудин*, *махдум*, *махфил*, *махлук*, *махмуран*, *махсус*, *махсусија*, *шахмин*, *шахмина*, *захира* (испред *h*); *мајриб*, *мајфуреј* (испред *g*); *ахмак*, *Бахрија*, *Јахја*, *махала*, *махлул*, *махза*, *махзар*, *махшер*, *Махмуд*, *махрум*, *махсул*, *шахких*, *шахмис*, *шахрир*, *шахсилај*, *Вахдеј*, *Вахид*, *захмеј* (испред *h*); *вада*, *ашар*, *аза*, *Ћаба*, *дава*, *нана*, *давеш*, *мајун*, *муалим*, *шамир*, *шамир*, *шарифа* (од *wa'dā*, *a'sār*, *a'fā'*, *Ka'bā*, *da'wa* итд.). Ипак у овој позицији није редак ни рефлекс *e*: *еснаф*; *мухафеза*; *ејраф*; *муршеза*; *бекаја*, *бекија*, *декика*, *фекај*, *мекам*, *шеквуд*; *мејара*; *мехџема*, *сехур*; *Сеуг* (*Sā'id*).

е) Фетха иза *r* даје често *a*: *Абдулрахим*, *Арафај*, *араб-*, *ихрам*, *икрар*, *јараби*, *мараз*, *Рабија*, *рајбеј*, *Рахима*, *рахмеј*, *Рахман*, *ракле*, *ракам*, *раказ*, *Рамадан*, *варак*, *зарар* и сл., али и *e*: *Абдурезак*, *акреб*, *аребица*, *ћеревиз*, *даире*, *дереца*, *Ешреф*, *фереца*, *харем*, *Реџеј*, *Рефик*, *Решаг*, *верем* и сл.

ф) У осталим позицијама, кад фетха није у суседству са поменутиим сугласницима, најчешћи је рефлекс *e*: *алем*, *аманеј*, *амел*, *бегел*, *бегем*, *бегевија*, *Бедрија*, *Бедрудин*, *Бехреј*, *Бекир*, *Бесим*, *ћедер*, *ћемал* (*кемал*), *ћенифа*, *ћешен*, *ћеваб*, *геба* (*гебе*), *геф*, *девер*, *девлеј*, *цебрен-кабрен*, *џефа*, *Целалудин*, *џелај*, *Џемалудин*, *Џемаил*, *џенабеш*, *џеназа*, *џенеш*, *Егхем*, *Екрем*, *елбеј*, *Енес*, *Енвер*, *Фехим*, *фелах*, *хабер*, *хеџејле* (учити), *јећун*, *јемин*, *Кемал*, *керамеј*, *лезеј*, *левха*, *мећан*, *Медина*, *медреса*, *мекшеб*, *мевлуд*, *Мубера*, *Неџад*, *Неџиб*, *нефер*, *нефес*, *себеј*, *сеџада*, *сефер*, *сефир*, *Селим*, *сенеш*, *Шефик*, *шехадеј*, *Шемсудин*, *шербе*, *Шериф*, *шерит*, *шефериц*, *шефитиш*, *шекија*, *улема*, *Вехбија*, *Велид*, *везир*, *Зећир*, *Зехра*, *земан* итд. Међутим, у мањем броју речи имамо и рефлекс *a*, нпр. *асас*, *баклава*, *будала*, *хава*, *маніуј*, *мансиб*, *машала*, *машеј*, *нафака*, *салианеј*, *самум*, *сарач*, *шаман*, *шанзимат*, *валахи* и сл.

г) Фетха на почетку речи даје и рефлекс *a* и рефлекс *e*, нпр. *абгал*, *абраш*, *аманеј*, *асаба*, *астар*, *Ашида*; *Егхем*, *Егиб*, *ехвен*, *Екрем*, *емир*, *еснаф*, *есиј*, *Ешреф*, *езан* и сл.

х) Фетха на крају речи чешће даје *a* него *e*, што можемо објаснити као граматичко прилагођавање, нпр. *амберија*, *Амина*, *асаба*, *даира*, *дереца*, *Џемила*, *џеназа*, *касаба*, *куба*, *кула*, *мершеба* итд., али: *аламе*, *кубе* (поред *куба*), *даире* (поред *даира*) и сл.

Изложена ситуација у замени и транскрипцији наших традиционалних арабизама показује нам један већ изграђени систем правилности, односно спонтаних диференцијација карактеристичних за варваризме.

Зато би било неопходно у нашој савременој пракси ослањати се и на овај већ изграђени систем у историји нашег језика и не поводити се за страним утицајима, првенствено западноевропских језика.

*Никола Рогоћ*

## ТРАНСКРИПЦИЈА АРАПСКИХ ИМЕНА У СВЕТЛУ НАШЕ ПРАВОПИСНЕ И ЈЕЗИЧКЕ НОРМЕ

(уз чланак Д. Танасковића)

С обзиром на растући значај арапског језика, крајње је време да се посвети више пажње транскрипцији арапских имена и њеном нормирању, како би се стало на пут стихијском поступању, које оптерећује нашу изражајну културу. Стиче се чак утисак да је знатно више система и доследности у арабизмима које смо уносили у минулим столећима него у новијим преузимањима. Сређивање тога стања није задатак само арабиста, него и стручњака за српскохрватску језичку норму. Нормирање треба да нађе праву меру између разумљивих жеља оријенталиста да се у транскрипцији сачува што мање оштећен арапски фонолошки систем и нужности да се и на арапска имена примене опште нормe које важе за употребу стране ономастике и нашем језику; морају се имати у виду и такве реалности као што су, с једне стране, третман арапске ономастике у европским језицима, а с друге стране — наши домаћи арабизми из старијег доба и њихов однос према изворном језику. У том смислу, углавном као подршку и допуну ставовима Д. Танасковића, даћемо неколико начелних напомена.

— Без обзира на фонолошки значај удвојених сугласника у арапском гласовном систему, наш правопис не може за општу употребу прихватити удвојено писање, као што га не прихвата ни за друге језике. Исто тако наш општи правопис не може ићи на обележавање арапске вокалске дужине — упркос њеном посебном значају, не само у фонолошком систему него и у писму (с обзиром на то да се кратки вокали не пишу а дуги пишу). Истина, у нашем правопису постоји знак дужине, али се он употребљава само изузетно, кад је потребно да се истакне дуги изговор (углавном при диференцирању хомонимних облика). С тим у вези може се рећи да се у посебним случајевима (нпр. кад је потребно показати структуру речи или нагласити контраст) и у арабизмима може употребити не само знак дужине него и други елементи егзактније транскрипције, као што су удвојени сугласници, апрострофи, изузетно и дијакритички знакови из научне транскрипције<sup>1</sup>.

<sup>1</sup> Овој могућности иде на руку чињеница да је арабистичка научна транскрипција „популарна“, јер полази од обичних словних знакова (може и ћириличких), тако да се њени елементи лако укључују у обичан текст и лако се прерађује у обичну транскрипцију (добрим делом обичним уклањањем дијакритичких знакова). С друге